

Reescalament de les polítiques de joventut a Barcelona i Milà: oportunitat o risc?

Rescaling youth policies in Barcelona and Milan: opportunity or risk?

Ana Belén Cano Hila

Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials. Universitat de Barcelona

Correspondència: Ana Belén Cano Hila. Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials. Facultat d'Economia i Empresa. Torre 4. Despatx 4219b. Universitat de Barcelona. Av. Diagonal, 690. 08034 Barcelona. Tel.: 00-34-934 039 855. Fax: 00-34-934 039 855. A/e: anabelencano@ub.edu.

Data de recepció de l'article: maig 2012
Data d'acceptació de l'article: febrer 2013

Resum

Prèviament a la transferència de competències a les regions, l'àmbit de la joventut a Barcelona i Milà tradicionalment fou responsabilitat dels ajuntaments i de la societat civil. Després de la configuració de les comunitats autònomes i les regions, ambdós contextos han experimentat un procés de *reescalament* de la gestió en matèria de joventut. En aquest punt, s'evidencien diferències significatives en els processos evolutius de cada context: per una banda, Barcelona ha tendit a una forta institucionalització, professionalització i territorialització de la gestió de les polítiques en matèria de joventut, i és una de les administracions locals innovadores en la gestió municipal de les polítiques de joventut. Per l'altra, l'Administració local milanesa, pel contrari, ha experimentat una institucionalització limitada —explicada per la manca de referents legislatius en matèria de joventut a escala regional i estatal—, i una dèbil professionalització i contextualització de les polítiques de joventut. L'absència de lideratge institucional ha estat substituït pel rol protagonista de les entitats religioses (els oratoris). Tot i aquestes diferències, s'evidencia que en ambdós contextos la gestió en matèria de joventut tendeix a la dicotomització i a la segregació entre els joves més desfavorits (*non bravi i visibles*) i els més afavorits (*bravi i invisibles*).¹

Paraules clau: polítiques de joventut, reescalament, segregació.

1. Aquest article s'ha escrit en el marc de la tesi doctoral *Procesos de integración y exclusión social juvenil en las periferias de Barcelona y Milán*. Una de les aportacions d'aquesta recerca ha estat la construcció d'un model de categorització que ajuda a interpretar i analitzar diferents perfils de joves, i també els seus trajectes juvenils. *Grosso modo*, aquells joves que es troben en una situació més desfavorida a Barcelona, se'ls anomena *visibles*, mentre que a Milà reben el nom de *non bravi*. D'altra banda, els joves que es troben en una situació més afavorida reben la denominació d'*invisibles* als barris barcelonins, i *bravi* als barris milanesos. Els principals trets característics de cadascuna d'aquestes categories i perfils es troben explicats en la introducció i al llarg del cos de l'article.

Abstract

Prior to devolution to the regions, youth affairs in Barcelona and Milan were traditionally the responsibility of municipalities and civil society. After the configuration of the autonomous communities and regions, both contexts have undergone significant management rescaling in youth matters. At this point, significant differences are evident in the evolutionary processes in each context: on the one hand, Barcelona has tended towards strong institutionalization, professionalization, and territorial management policies in relation to youth, with a local government that is innovative in the municipal management of youth policies. The local administration of Milan, conversely, has undertaken only limited institutionalization – which may be explained by the lack of youth policy legislation at regional and state level – and a weak professionalization and contextualization of youth policy. The absence of institutional leadership has been replaced by the leading role of religious bodies (oratories). Despite these differences, it is evident in both contexts that management in youth affairs tends to a dichotomization and segregation of disadvantaged young people (*non bravi* and *visibles*) and more advantaged young people (*bravi* and *invisibles*).

Keywords: youth policies, rescaling, segregation.

1. Introducció

Aquest article examina com els processos de *reescalament* de les polítiques de joventut a ciutats del sud d'Europa, com Barcelona i Milà, han experimentat evolucions considerablement diferents, tot i ser considerats règims de benestar familiaristes, fet que es tradueix en models i serveis d'atenció a la població jove molt diferents en ambdues ciutats.

Els principals objectius que pretén aquest article són dos: 1) explicar mitjançant el procés de *rescaling*, perquè dues ciutats —Barcelona i Milà—, classificades en el mateix règim de benestar familiarista, experimenten diferències considerables en els models i recursos d'atenció juvenil; 2) evidenciar l'abast de l'associacionisme local i la societat civil en la implementació local de les polítiques de joventut en el model actual de *partenariat* (Administració local - tercer sector).

La hipòtesi que aquest treball pretén validar és que, tot i les diferències en el procés d'institucionalització i territorialització de les polítiques de joventut a Barcelona i Milà, en els dos casos s'evidencia una dicotomització en els serveis d'atenció a la població jove, fet que tendeix a una segregació entre joves (*bravi* - *non bravi* a Milà, i joves *visibles* i *invisibles* a Barcelona).

Les categories de *non bravi* (per al context milanès) i joves *visibles* (en el cas de Barcelona) fan referència als joves que pertanyen a famílies que es troben en una situació de dificultat socioeconòmica o de desestructuració. El capital cultural familiar és considerat baix o molt baix. Aquests joves no valoren l'educació ni la formació i consideren el fet d'anar a escola com una pèrdua de temps. Les seves expectatives de futur en l'àmbit acadèmicoprofessional solen ser baixes, i habitualment relacionades amb treballs poc prestigiosos i en alguns casos relacionats amb l'economia informal. Amb relació al temps lliure, aquests joves solen passar-lo reunint-se amb els amics pels carrers del barri, i en comptades ocasions es desplacen al centre de la ciutat o d'altres parts de la ciutat. En el cas particular dels joves visibles, a més a més de ser molt presents a l'espai públic dels barris barcelonins, també són molt presents als recursos socioeducatius locals (com ara casals, centres oberts, etc.). Diferenciadament, els joves *non bravi* en el context de Milà, tot i que sí presenten un ús elevat de l'espai públic del barri, la seva presència en els equipaments socioeducatius locals és molt escassa o gairebé nul·la. En síntesi, aquests són veïns del barri que en viuen intensament la vida social, especialment la que té lloc a l'espai públic (carrers, places...).

D'altra banda, els joves *bravi* (a Milà) i invisibles (a Barcelona) són aquells joves que pertanyen a famílies amb un estatus socioeconòmic mitjà-alt. El seu capital cultural familiar és considerat alt o molt alt. Aquestes dues tipologies de joves es caracteritzen perquè tenen un rendiment escolar satisfactori, i també molta motivació i molt d'interès per la formació acadèmica. També expressen

unes expectatives academicoprofessionals elevades, vinculades amb professions liberals. Per això, busquen els centres educatius que més s'ajusten a aquestes expectatives, independentment de la situació física que tinguin a la ciutat. De manera particular, a la realitat de Barcelona gran part d'aquests centres escolars són de titularitat concertada. Durant el temps lliure, aquests joves acostumen a participar en activitats organitzades, especialment en l'àmbit de l'oratori² (en el cas de Milà) i d'equipaments juvenils de zona o de ciutat (en el cas de Barcelona). En definitiva, aquesta tipologia de joves són els que resideixen al barri però no el viuen. Són veïns invisibles en aquests barris perifèrics (Poloni, 2006; Perone, 2006; Cavalli i Argentin, 2007).

Per desenvolupar aquest argument aquest article s'estructura de la manera següent: en primer lloc, es defineix el concepte de *reescalament* i les seves característiques principals; en segon lloc, s'aborda com es desenvolupa i què comporta el procés de *reescalament* en les polítiques de joventut en el marc municipal de Barcelona i Milà, i, finalment, s'assenyala que, tot i les diferències en el procés d'institucionalització i territorialització de les polítiques de joventut a Barcelona i Milà, en ambdós casos s'evidencia una dicotomització (que pot ser no desitjada) en els serveis d'atenció a la població jove, fet que tendeix a una segregació entre joves *non bravi* - *bravi* a Milà, i joves visibles-invisibles a Barcelona.

2. Reescalament i polítiques de joventut en el marc municipal: Barcelona i Milà

A Barcelona i Milà, prèviament a la regionalització duta a terme durant la dècada dels anys setanta, els ajuntaments, i també la societat civil, tingueren un paper innovador i referent en la gestió de les polítiques de joventut (especialment en el context italià), els quals serviren d'exemple a altres realitats, com és el cas de Barcelona. Però amb la irrupció de les comunitats autònomes i les regions italianes es produí un procés de *reescalament* de les polítiques socials, cosa que comportà un aleniment de les polítiques locals de joventut. Aquest procés s'experimentà de manera diferent en el marc municipal de Barcelona i Milà, principalment amb relació a dues qüestions: el procés d'institucionalització i el grau de territorialització de les polítiques esmentades (Campagnoli, 2009; Comas, 2007).

2.1. REESCALAMENT DE LES POLÍTIQUES SOCIALS

El *reescalament*³ és un procés de descentralització de les polítiques de benestar i una emergència d'un model multinivell de presa de decisions i de gestió que dona protagonisme als nivells regionals i locals; i també als agents privats i socials, aliens a l'estructura formal de l'Estat (el tercer sector, organitzacions voluntàries, ONG, cooperatives socials i, en certa manera, organitzacions religioses). Aquest procés de reterritorialització i descentralització de les formes d'organització social, tot i que s'ha desenvolupat de manera generalitzada, s'evidencia més intensament als països del sud d'Europa com Portugal, Espanya o Itàlia. En aquest tipus de contextos és complicat evidenciar tendències o models homogenis a escala estatal d'atenció social, ja que cada regió/ciutat ha desenvolupat el seu propi model de benestar local en funció del seu recorregut històric, evolució econòmica, social i institucional. Per això, autors com Mingione, Oberti i Pereirinha (2002, p. 38, 39, 44) afir-

2. L'oratori és un lloc destinat a la pastoral juvenil de l'Església catòlica. És un espai on es combina l'educació religiosa, l'educació en el temps lliure, la formació humana i l'esport. És a dir, s'utilitzen activitats com el futbol, el ball, la cuina, la música... per treballar temes educatius (autonomia, col·laboració, respecte...). L'estructura habitual de l'oratori està formada per un capellà i per joves voluntaris.

3. Per a més informació, consulteu Kazepov *et al.* (2006), Brenner (1999), Ranci i Torri (2007), Mingione *et al.* (2002) o Saraceno (1995).

men que en aquests contextos el factor regional és un element indispensable per a l'anàlisi de les seves mesures i polítiques de benestar (entre les quals hi ha les polítiques de joventut). Aquest model de presa de decisions i de col·laboració, en molts casos, es materialitza en un sistema de *partenariat* entre l'Administració regional o local i entitats del tercer sector. En aquest cas, les entitats detecten necessitats socials no resoltes per les administracions, les quals comporten nous àmbits d'ocupació professional. A la vegada, les administracions tendeixen a externalitzar els serveis d'atenció social a empreses privades, associacions, ONG, que s'encarreguen de gestionar aquests llocs de treball.

En el sistema de *partenariat* es tendeix al fet que les administracions treguin a concurs una sèrie de projectes o serveis de tipus social (com, per exemple, punts d'informació juvenils, activitats de lleure i oci) per tal que diferents entitats o empreses competeixin per ser les que implementin aquests projectes, sempre amb el finançament o cofinançament de l'Administració pública. De manera que l'Administració té el paper de gestor i les entitats d'implementadores de mesures.

2.2. INSTITUCIONALITZACIÓ DE LES POLÍTIQUES DE JOVENTUT

El procés d'institucionalització de les polítiques de joventut ha sigut altament significatiu en el context barceloní, que situa l'Ajuntament de Barcelona com un dels referents innovadors tradicionals i actuals en la gestió municipal de les polítiques de joventut. Diferenciadament, en el cas de Milà aquest procés ha estat molt limitat. Això situa l'Administració local milanesa en un segon terme, darrere el protagonisme d'entitats religioses voluntàries com són els *oratoris*.⁴

Prèviament a la regionalització de la dècada dels anys setanta, el paper dels ajuntaments (*comuni*) a Itàlia fou innovador i referent en la gestió de polítiques de joventut. Després de la regionalització, i d'acord amb la Llei 59 i amb el títol v de la Constitució, s'atribueix als ajuntaments i a les entitats locals el deure d'actuar sobre les polítiques juvenils, ja que es considera que tenen una autoritat territorial propera als joves. Però la gestió de les polítiques de joventut —caracteritzades per consorcis entre el sector públic i privat—⁵ s'ha dut a terme amb pocs recursos, sense un marc legislatiu nacional ni regional,⁶ i s'ha considerat una qüestió opcional i secundària. Aquests condicionants de partida expliquen per què el desenvolupament de les polítiques juvenils a escala local en l'àmbit territorial italià està totalment parcialitzat, en funció dels recursos de cada ajuntament, i dels seus interessos i sensibilitats vers aquest col·lectiu (Campagnoli, 2009, p. 24). Concretament, l'Ajuntament de Milà fins avui dia no ha desenvolupat cap pla jove (*piano giovani*), tot i que amb l'*accordo di programma quadro* (APQ) de les regions, elaborat el 2008, manifesta la intenció d'introduir innovacions amb relació a les polítiques de joventut.

A diferència de l'absència de legislació regional específica en matèria de joventut de la Llombardia, la legislació autonòmica catalana explicita les competències municipals en matèria de joventut. De la mateixa manera que en la realitat italiana, a Espanya els ajuntaments, especialment el de Barcelona, han sigut i són protagonistes rellevants en la gestió política en matèria de joventut. Destaquem la rellevància de l'Ajuntament de Barcelona ja que ha estat un dels pioners a l'Estat en el procés d'institucionalització de les polítiques de joventut, que aposta en primer lloc per la professionalització dels serveis d'atenció a la població jove, i també per l'àmbit d'animació sociocultural

4. Vegeu la nota 2.

5. S'ha tendit a la cooperació (*partnership*) entre el sector social públic i privat; sempre concedint la gestió dels serveis a aquell actor que ofereix un projecte d'aplicació més econòmic. Els protocols d'acció més utilitzats entre ajuntaments i entitats socials locals són els consorcis municipals.

6. La regionalització desigual —limitada pels recursos i les competències— explica per què regions com la Llombardia no tenen una legislació específica en matèria de joventut, a la qual cosa s'ha d'afegir la manca de referents legislatius i òrgans de gestió (fins al 2006) a escala estatal.

juvenil i el temps lliure; i en segon lloc, potencia polítiques cada vegada més interdepartamentals, integrals i contextualitzades (Comas, 2007, p. 118), tal com veurem en el subapartat següent.

2.3. TERRITORIALITZACIÓ DE LES POLÍTIQUES DE JOVENTUT

El baix nivell d'institucionalització de la gestió de les polítiques de joventut a escala municipal a Milà, tal com hem vist anteriorment, posa de manifest que l'atenció al col·lectiu jove no hagi estat un tema prioritari per a l'Administració local de la ciutat, i per això, l'ha deixada en mans d'actors del tercer sector local (entitats religioses, cooperatives socials, empreses privades...), principalment dels oratoris (un agent de caràcter religiós i voluntari). Els oratoris, tal com s'ha pogut constatar durant el treball de camp fet a Milà,⁷ ofereixen un model d'atenció basat en el voluntariat, i en principis ideològics de tipus religiós com l'evangelització cristiana mitjançant l'oci i el temps de lleure. Els trets identitaris d'un oratori són considerablement rígids, de manera que s'evidencia que ni la seva oferta ni el seu servei es contextualitzen excessivament. Per aquests motius, entre d'altres, s'aprecia i es constata a partir de les entrevistes⁸ a diferents testimonis (entre els quals, dos responsables de dos oratoris) que el model d'atenció juvenil que proposen aquestes entitats religioses presenta serioses dificultats per a involucrar en les seves dinàmiques joves que no s'identifiquen amb els seus principis ideològics i religiosos. Gran part d'aquests joves responen a la categoria que hem construït com a joves *non bravi*. Els responsables entrevistats, tot i admetre que aquest col·lectiu de joves *non bravi* no són els seus destinataris prioritaris, expressen una certa preocupació vers ells a causa, d'una banda, de la situació de vulnerabilitat social en la qual es troben, i de l'altra, del nombre elevat d'aquest perfil de joves als barris estudiats.

L'absència de referents legislatius en matèria de joventut, la passivitat de l'Administració local en l'àmbit juvenil i una baixa contextualització de l'oferta ludicosocial a les característiques i necessitats del col·lectiu jove resident en un context determinat, fan que hi hagi una dicotomia dels serveis i models d'atenció social. Aquesta dicotomia es tradueix en el fet que els oratoris esdevenen la principal oferta i recurs educatiu en el marc del lleure per als joves *bravi*; mentre que es posa de manifest una manca significativa d'oferta adreçada als joves *non bravi*, la qual es redueix al carrer i, de manera puntual i esporàdica, a les cooperatives socials. Com a resultat d'aquesta dicotomització de l'oferta ludicoeducativa a Milà, es poden apreciar tendències de segregació en l'àmbit del lleure entre els joves *bravi* i els *non bravi*. En definitiva, una segregació dels joves que desenvolupen trajectes juvenils socialment més vulnerables, d'aquells que, pel contrari, protagonitzen itineraris vitals reeixits i socialment favorables.

Radicalment diferent és el cas de les polítiques de joventut a Barcelona. Com hem esmentat anteriorment, l'Ajuntament de Barcelona ha estat i continua sent un dels ajuntaments pioners i més rellevants en el procés d'institucionalització de les polítiques de joventut. La seva acció prin-

7. El treball de camp fet a Milà ha tingut una durada de deu mesos. S'ha centrat de manera particular a dos barris perifèrics (Comasina i Sant'Ambrogio), que en el context milanès s'anomenen *quartieri popolari*. Aquesta denominació fa referència a barris obrers de construcció pública, els quals són considerats zones socialment vulnerables, a causa de la vulnerabilitat dels grups socials que hi viuen, la insuficiència de serveis i recursos i la baixa qualitat dels habitatges (ZAJCZYK, BORLINI, MEMO i MUGNANO, 2005, p. 9).

Els principals instruments de recerca utilitzats al treball de camp, tant a Barcelona com a Milà, han estat: les entrevistes estructurades escrites (adreçades al jovent); les entrevistes semiestructurades (dirigides a professionals de l'àmbit socioeducatiu i a tècnics de les administracions locals), i l'observació directa i participant, sistematitzada en un diari de camp.

8. Concretament, en el context milanès s'han fet un total de vint-i-tres entrevistes a professionals i tècnics. Entre els entrevistats, cal destacar dos capellans responsables dels oratoris situats a cadascun dels barris estudiats, educadors de dues cooperatives socials, professors d'institut, assistents socials i els responsables administratius de cada una de les zones (districtes) on s'ubiquen els barris.

principalment s'ha centrat en la professionalització dels serveis d'atenció a la població jove, i en el disseny i implementació de polítiques de joventut cada vegada més interdepartamentals, integrals i contextualitzades.

Un exemple d'aquesta tendència és el *Projecte Jove*, document aprovat per primera vegada el 1990, el qual representà una innovació en la naturalesa de les polítiques, i en temes de coordinació i descentralització, fins al punt de pretendre descentralitzar les polítiques de joventut per districtes, amb la intenció d'oferir cada vegada més mesures juvenils amb un nivell de concreció més gran a la realitat d'implementació. Però per qüestions diverses —com la prioritització d'inversió en altres aspectes (Jocs Olímpics del 1992) i la manca de recursos—, el contingut recollit en aquest document es va desenvolupar de manera parcial, cosa que en va reduir els efectes innovadors en aspectes com l'atenció en dimensions nuclears com la formació i la inserció laboral, i un plantejament integral considerant l'atenció preventiva en edats primerenques. Anys més tard, s'ha tornat a recuperar la idea de potenciar la proximitat de les polítiques de joventut, que s'ha concretat en el *Pla Jove BCN 2006-2010*, document que torna a incidir en la idea de les polítiques de joventut a escala de districte, aquesta vegada priorititzant les polítiques de proximitat, especialment amb relació a la dotació d'equipaments, recursos i projectes d'inversió.⁹

A partir del treball de camp també desenvolupat en el context barceloní,¹⁰ s'ha pogut constatar que, en aquests barris, el disseny i implementació de projectes socials dirigits als joves tendeixen a dur-se a terme de manera excessivament localitzada al barri, sense tenir en compte la connexió barri-districte-ciutat. Aquesta situació a barris que desenvolupen dinàmiques d'invasió-sucessió constants¹¹ i que actualment són receptors d'immigració estrangera representa una dicotomització dels serveis dirigits a la població jove, per una banda, i, per l'altra, una concentració dels joves amb més problemàtiques socials (joves visibles) en els recursos socioeducatius locals i també en l'espai públic. La concentració de joves visibles en aquests àmbits genera l'efecte d'empènyer els joves amb dinàmiques més normalitzades a cercar opcions formatives i d'oci més atractives fora del barri. De manera que aquest model dualitzat d'atenció al joventut reproduceix a fora de l'escola els processos de segregació ja identificats en el context escolar, tal com posen de manifest treballs com Dupriez (2009), Oberti (2007) i Fernández Enguita (2003).

En síntesi, i salvant les diferències entre Barcelona i Milà, s'evidencia que en ambdós contextos la gestió desenvolupada en matèria de joventut tendeix a la dicotomització de serveis i a la segregació entre joves en el marc de l'oci i del temps lliure. Aquests processos s'afegeixen als processos ja evidenciats de segregació escolar, condicions que intensifiquen la situació de vulnerabilitat dels joves, especialment d'aquells *non bravi* i visibles. La segregació i la intensificació de les desigualtats han estat identificades com un dels elements detonadors de les revoltes juvenils que tingueren lloc a les *banlieues* parisenques el novembre del 2005 (Lagrange i Oberti, 2006, p. 236).

9. Coherentment amb aquest document marc, l'Ajuntament de Barcelona ha elaborat el *Pla d'Equipaments Juvenils de Barcelona 2008-2015*, en què es recull la proposta de distribuir nous equipaments juvenils per la ciutat, tenint en compte les característiques demogràfiques i les necessitats de cada districte i de cada barri de Barcelona.

10. El treball de camp fet a Barcelona s'ha desenvolupat al llarg de deu mesos. S'ha centrat en l'anàlisi de dos barris obrers (Trinitat Nova i Ciutat Meridiana), situats a la perifèria nord de la Ciutat Comtal. En aquest treball de camp s'han fet un total de trenta entrevistes a professionals de l'educació i l'Administració local. Alguns dels testimonis que cal destacar són: directors dels instituts de secundària, educadors de carrer, orientadors laborals, educadors i assistents socials, la regidora del districte, i també els tècnics de barri.

11. Aquests processos es refereixen a l'arribada constant de nous habitants a determinades parts de la ciutat, un cop han estat abandonades pels residents que han millorat la seva situació socioeconòmica. De manera que aquestes zones urbanes es converteixen simultàniament en punts d'arribada de població en una situació desfavorida, i de transició una vegada han millorat les seves condicions de vida (PARK *et al.*, 1925). Treballs com el de Bayona (2005) i Wacquant (2008) posen de manifest que l'elevada mobilitat demogràfica en un barri fa que sigui percebut com un lloc de pas i no com un lloc per a viure-hi.

3. Reflexions finals

Independentment del grau d'institucionalització dels actors protagonistes en els sistemes de *partenariat* entre Administració local i tercer sector (sia professional o voluntari), i també el grau de territorialització de les polítiques de joventut, s'evidencia que, tant a la realitat barcelonina com a la milanesa, el model d'atenció a la població jove (sia municipal o concertat) segrega els joves *bravi - non bravi* (a Milà), i els visibles-invisibles (a Barcelona). L'única diferència entre ambdós contextos és que, en el cas de Milà, el model d'atenció a la joventut segrega a favor dels *bravi*, i en el cas de Barcelona, a favor dels visibles.

Les evidències de segregació qüestionen, d'una banda, el potencial contextualitzador i territorialitzador de les polítiques de joventut que pot atribuir-se al procés de *reescalament*, la qual cosa permet oferir respostes més properes i adequades a les necessitats dels joves d'un territori concret; i de l'altra, posen sobre la taula el risc que comporta intensificar les condicions de vulnerabilitat dels joves (especialment els més desfavorits).

Hi ha precedents de situacions d'aquest tipus, i els resultats més significatius han estat les importants revoltes juvenils com en el cas de França el 2005. Esdeveniments com els ocorreguts a França posen de manifest que les polítiques d'atenció comunitària centrades exclusivament en la intervenció a barris socialment deprimits no assoleixen els objectius desitjats: la integració social dels joves que resideixen en aquestes comunitats. Per això, seria interessant fer un pas més enllà del localisme de les mesures d'intervenció, i intentar, per una banda, pensar polítiques a doble escala, que incideixin sobre les necessitats del barri però que al mateix temps el connectin amb el districte i la ciutat; i per l'altra, redefinir el paper del nivell administratiu local (el barri) en les polítiques de joventut, ja que no sols és una unitat tradicional d'integració social, sinó també un agent fonamental en la seva aplicació i implementació.

4. Referències bibliogràfiques

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2006). *Pla Jove Bcn: Pla Director de la Política de Joventut 2006-2010*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Joventut.
- (2008). *Programa d'Actuació Municipal 2008-2011*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- ANDREOTTI, Alberta; GARCÍA, Soledad; GÓMEZ, Aitor; HESPANTIA, Pedro; KAZEPOV, Yuri; MINGIONE, ENZO (2001). «Does a Southern European model exist?». *Journal of Contemporary European Studies*, núm. 9 (1), p. 43-62.
- BAYONA, Jordi (2005). «Implicaciones demográficas y espaciales de la internacionalización de los flujos migratorios: El caso de Barcelona». Comunicació presentada en el Congreso Internacional de Jóvenes Investigadores en Demografía: XXV Conferencia Internacional de Población IUSSP, a Tours (França), 18-23 de juliol.
- BRENNER, Neil (1999). «Globalisation as reterritorialisation: the re-scaling of urban governance in the European Union». *Urban Studies*, núm. 36 (3), p. 431-451.
- CAMPAGNOLI, Giovanni (2009). «L'evoluzione dei compiti e dei ruoli delle politiche giovanili in Italia». A: *Esperienze di politiche giovanili in provincia di Milano: Terzo Rapporto dell'Osservatorio Giovani della Provincia di Milano*. Milà: Istituto IARD, p. 15-51.
- CAVALLI, Alessandro; ARGENTIN, Gianluca (2007). *Giovani a Scuola. Un'indagine della Fondazione per la Scuola realizzata dall'Istituto IARD*. Bolonya: Il Mulino.
- COMAS, Domingo (2007). *Las políticas de juventud en la España democrática*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- DUPRIEZ, Vincent (2009). «La segregació escolar: Reptes socials i polítics». Conferència presentada a *Debats d'Educació*, Barcelona, 27 d'octubre.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, Mariano (2003). «Desigualdades ante la educación. Una herida que no cierra». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 326, p. 44-51.
- GIUNTA DELLA REGIONE LOMBARDBIA (2008). *Accordo di Programma Quadro in materia di politiche giovanili «Nuova generazione di idee»* [en línia]. <http://www.regione.lombardia.it/shared/ccurl/215/821/Deliberazione_accordo_programma_quadro.pdf> [Consulta: 14 abril 2010].

- KAZEPOV, Yuri; ARLOTTI, Marco; BARBERIS, Eduardo; DA ROTI, Barbara; SABATINELLI, Stefania (2006). *Rescaling social welfare policies. A comparative study on the path towards multi-level governance in Europe. National report Italy*. Urbino: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- LAGRANGE, Hugues; OBERTI, Marco (2006). *La rivolta delle periferie. Precarietà urbana e protesta giovanile: il caso francese*. Milà: Bruno Mondadori.
- MINGIONE, Enzo; OBERTI, Marco; PEREIRINHA, José Antonio (2002). «Cities as local systems». A: SARACENO, Chiara (comp.). *Social assistance dynamics in Europe*. Bristol: Policy Press, p. 35-79.
- OBERTI, Marco (2007). «Social and school differentiation in urban space: Inequalities and local configurations». *Environment and Planning*, núm. 39 (1), p. 208-227.
- PARK, Robert; BURGESS, Ernest; MCKENZIE, Roderick (ed.) (1925). *The City. Suggestions for the study of human nature in the urban environment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- PERONE, Elisabeta (2006). *Una dispersione al plurale. Storie de vita di giovani che abbandonano la scuola nella tarda modernità*. Milà: Franco-Angeli.
- POLONI, Silvana (2006). *Preadolescenti a rischio. Una ricerca nella periferia milanese*. Milà: Franco Angeli.
- RANCI, Constanzo (2003). *Le nuove disuguaglianze sociali in Italia*. Bolonya: Il Mulino.
- RANCI, Constanzo; TORRI, Rossana (2007). *Milano tra coesione sociale e sviluppo*. Milà: Bruno Mondadori.
- SARACENO, Chiara (1995). «Familismo ambivalente y clientelismo categórico en el estado del bienestar italiano». A: SARASA, Sebastià; MORENO, Luis (ed.). *El estado del bienestar en la Europa del Sur*. Madrid: CSIC, p. 261-287.
- WACQUANT, Loïc (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity.
- ZAJCZYK, Francesca; BORLINI, Barbara; MEMO, Francesco; MUGNANO, Silvia (2005). *Milano. Quartieri periferici tra incertezza e trasformazione*. Milà: Bruno Mondadori.